

Elevers språkbruk: Hvordan forbedre relasjoner i klasserommet
av Anne Birgitta Nilsen

Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2021. ISBN 978-82-02-63274-8.

Bokmelding av Hilde Sollid
UiT Norges arktiske universitet

Elevers språkbruk henvender seg til lærerstudenter og lærere, og i forordet beskriver forfatteren Anne Birgitta Nilsen at målsettinga med boka er å bidra til at leseren får større bevissthet og varhet for hva vi gjør og hva vi kan gjøre med språk i klasserommet. Undertittelen på boka, *Hvordan forbedre relasjoner i klasserommet*, forteller at boka ikke bare har som formål å beskrive språkbruken, men også et mer anvendt siktemål, nemlig å bruke kunnskapen om språkbruk som grunnlag for arbeid i klasserommet. Med kompetanse om kommunikasjon og språkbruk kan læreren utvikle sin relasjonskompetanse og fremme gode læringsmiljøer. Utgangspunktet er at god og empatisk kommunikasjon må læres gjennom øving og bevisstgjørende aktiviteter, og i denne prosessen har læreren en helt sentral rolle. Boka, som har til sammen åtte kapitler, er skrevet med utgangspunkt i kritisk diskursanalyse, noe som fremhever at språkbruk ikke bare beskriver verden – språkbruk har en virkning og skaper virkeligheter.

I *det første kapittelet*, Språk og kommunikasjon, presenteres det teoretiske grunnlaget for boka. Det språksynet som legges til grunn, er at språk og språkbruk er en form for sosial praksis. All språkbruk og språklige ressurser er flertydige, og i dette ligger det en mulighet for at det ikke er samsvar mellom intendert og oppfatta mening. Selv om det ikke alltid er enkelt å avklare hva som var intensjonen ved det som ble sagt eller skrevet, er det ingen tvil om at ytringa har en effekt på tilhøreren eller leseren. Videre anses språkbruk som multimodal, og betydning – og dermed også relasjoner – skapes gjennom et bredt spekter av semiotiske ressurser og i interaksjonen mellom språkbrukere. I tråd med kritisk diskursanalyse blir det dermed viktig for læreren å utvikle sin egen kritisk kommunikative bevissthet for å få innsikt i maktaspekter ved kommunikasjonen og hvilke virkeligheter som skapes gjennom språkbruken. Kritisk kommunikativ bevissthet handler om å reflektere over språklige valg, og inkluderer dermed kunnskap om blant anna kommunikative ressurser og samhandlingsformer. I tillegg dreier det seg om ferdigheter til å gjenkjenne kommunikative ressurser og vurdere hvilken effekt de kan ha i en gitt kontekst (s. 26–27).

I forlengelsen av dette teoretiske grunnlaget blir det tydelig at læreren må utvikle et metaspråk om språkbruk og kommunikasjon, både for å kunne reflektere over egne språklige praksiser og for å veilede sine elever best mulig. Dette doble oppdraget, altså både lærerens egenutvikling gjennom refleksjon og dialog med elever om språkbruk og relasjoner, viser seg også i slutten av hvert kapittel. Her har Nilsen formulert to typer refleksjonsoppgaver. Den første typen

er oppgaver til læreren (“Egenutvikling”) og den andre er oppgaver læreren kan bruke i klasserommet med elevene (“Snakk om språkbruk”). I kapittel 2–7 presenterer forfatteren et grunnleggende repertoar av fagbegreper som er relevant for å kunne analysere elevens og læreres språkbruk og verbale og ikke-verbale ressurser i kommunikasjon. Sentrale tema i *kapittel 2* er hvordan kontakt og relasjoner skapes og utvikles gjennom språkbruk, og stikkord er blant annet språkfunksjoner og språk og identitet. I *kapittel 3* skriver forfatteren om hvilke ulike verbale ressurser vi bruker i kommunikasjon, og her nevnes eksempelvis ulike språkhandlinger, metaforer og ironi. I *kapittel 4* presenteres hvilke ikke-verbale ressurser som bidrar til å skape mening i kommunikasjonen, og eksempler er stemmebruk, berøring, stillhet og pauser. I dette kapitlet er også dobbeltkommunikasjon og (in)kongruens omtalt, altså om det er samsvar mellom verbale og ikke-verbale ressurser i en kommunikasjonssituasjon. *Kapittel 5* handler om kommunikasjonsstiler, og sentralt her er passiv og aktiv kommunikasjon, og aggressiv og passiv-aggressiv kommunikasjon. I de to neste kapitlene dreier det seg om mobbing (*kapittel 6*) og hatprat (*kapittel 7*). I begge kapitlene er det sentrale poenget at dette er språkbruk som potensielt har svært negative konsekvenser. Begge deler har et språklig uttrykk som det er viktig for læreren å kjenne igjen. I neste omgang kan læreren bruke kunnskapen til å forebygge mobbing og hatprat. I det siste og avsluttende kapitlet trekker forfatteren trådene tilbake til formålet med boka, om å arbeide for å forbedre relasjoner i klasserommet gjennom kommunikativ bevissthet og ansvarlighet (*kapittel 8*). Her trekker Nilsen inn blant annet Erving Goffmans teori om hvordan vi alle forsøker å bygge opp et ansikt utad, og om hvordan noen språkhandlinger bevarer ansikt, mens andre kan være ansiktstruende. Disse perspektivene på språkbruk, og dermed også høflighetsstrategier, vil være en viktig del av arbeidet med å utvikle gode relasjoner i klasserommet.

Av disse kapitlene biter jeg meg særlig merke i *kapittel 6* om mobbing. Mobbing kan som kjent få svært negative og langsiktige konsekvenser, og all vitenskapelig innsikt som kan forebygge mobbing, er kjærkommen. I dette kapitlet viser Anne Birgitta Nilsen at dette temaet er særlig behandla innenfor fagfelt som psykologi og sosiologi, og denne forskningen gir oss viktig kunnskap. Nilsen viser at det i tillegg er behov for kunnskap om mobbing ut fra et språkvitenskapelig ståsted, og i kapitlet skriver hun fram en tilnærming til tematikken som tar utgangspunkt i at mobbing er en form for kommunikasjon. I denne kommunikasjonen blir det dratt veksel på verbale så vel som ikke-verbale ressurser. Ved å se på mobbing som sjanger, kan vi få innsikt i kommunikative mønstre, og hvilken effekt denne formen for språkbruk har. Nilsen foreslår en definisjon av mobbing, og sier at: “Mobbing er gjentatt bruk av aggressive tekstlige, visuelle, verbale og ikke-verbale ressurser, som kan skade en persons selvtillit, omdømme og status på en slik måte at hen blir utestengt fra fellesskapet” (s. 85).

På grunnlag av definisjonen har Anne Birgitta Nilsen satt opp en oversikt over mobbingens mønstre og sjangertrekk (s. 90), som i neste omgang er utvikla til et analyseskjema som læreren kan bruke for seg selv eller sammen med elevene for å analysere en fiktiv eller reell mobbesituasjon (s. 106). I forlengelsen av dette viser forfatteren at det er en nær forbindelse mellom mobbing og hatprat, som blir behandla i *kapittel 7*. Nilsen argumenterer for at mobbing er en slags hatprat og hatretorikk, og den tydeligste forskjellen er at mobbing primært rammer enkeltindivider mens hatretorikkens ofre er grupper av mennesker (se s. 115). I begge tilfeller er konsekvensene svært negative både for de som rammes, og for samfunnet. Det blir med andre ord tydelig at en av lærerens og skolens viktige og vanskelige oppgaver er å forebygge aggressiv språkbruk og maktmisbruk.

Dette korte oversynet over boka viser at arbeidet med å forbedre relasjoner i klasserommet er sammensatt. Metoden som presenteres her, *snakk om språkbruk og relasjoner i klasserommet* (se s. 5), tar utgangspunkt i bevisst og systematisk arbeid med språkbruk som vil forbedre lærerens kompetanse i å møte negativ språklig adferd. Slik jeg leser boka, ligger det ikke en kritikk i dette som sier at dagens lærere gjør en dårlig jobb. Et viktig poeng er at selv de beste til å skape gode relasjoner, kan forbedre sin praksis gjennom bevisst og systematisk arbeid. Ved å stadig utvikle denne analytiske og språklige relasjonelle kompetansen vil læreren være forberedt til å kunne kjenne igjen og handtere både kjent og mer ukjent undertrykkende og aggressiv språkbruk.

Det er rikelig med eksempler gjennom hele boka både på god og mer problematisk språklig atferd, som i neste omgang kan bidra til at lærere kan kjenne igjen hva som er god og mindre god språkbruk. Et eksempel der Nilsen går grundig til verks for å vise og dermed hjelpe leseren til å forstå hvordan språkbruken kan virke negativt, er fra kapittelet om hatprat (*kapittel 7*). I eksempelet skriver forfatteren om en sak hvor en kvinne ble dømt i Høyesterett for å ha skrevet en hatefull ytring på Facebook der hun omtalte en person på følgende måte: “Fandens svarte avkom reis tilbake til Somalia og bli der din korrupte kakerlakk.” Noe av det viktige å legge merke til her, som også Høyesterett la vekt på da saken gikk i rettssystemet, er metaforen “kakerlakk”. Denne språklige ressursen beskriver et menneske som et insekt som typisk har mange negative assosiasjoner (se s. 113–114). For lærere og elever (og oss alle) er det en viktig anledning til å få innsikt i hvordan bruk av metaforer kan virke negativt og dehumaniserende.

Boka gir læreren rikelig med perspektiver og redskaper til bruk i praktisk arbeid i klasserommet. Skulle jeg ønske meg noe, var det mer om lytting som en del av språkbruken og kommunikasjonen. Anne Birgitta Nilsen skriver om hvorfor vi lytter (s. 125), men like viktig for å skape relasjoner er hvordan vi lytter. Slik jeg leser boka, er lyttekompetanse særlig knytta til varhet som en del av den kommunikative bevisstheta, og dette beskrives særlig i *kapittel 8*. Begrepet varhet henter Nilsen fra gestaltterapien (se s. 124), og hensikten er å få fram hvor viktig det er å være til stede med alle sanser i en kommunikasjonssituasjon. Denne hel-

hetlige tankegangen er viktig, og det understreker oppmerksomt nærvær som en viktig kompetanse i arbeid for å forbedre relasjoner. Jeg kunne altså likevel ønske meg mer om hvordan man kan jobbe med lytting som en ferdighet som må læres og utvikles gjennom systematisk arbeid i klasserommet.

Når jeg alt er inne på mer kritiske merknader til boka, lurere jeg også på om tittelen er helt dekkende. Den får ikke fram hvor sentral lærerens rolle er i elevenes språkbruk, og dermed blir en av de sentrale aktørene litt mer utydelig. Jeg kunne videre tenkt meg at teksten var enda litt mer gjennomarbeida, og det innebærer at jeg hadde ønska meg et stikkordregister til hjelp for å finne fram til de viktigste begrepene. For å pirke enda litt mer er det noen gjentakelser, et par uryddige avsnitt og en del kommafeil som kan virke irriterende for noen lesere.

Ingen av disse kritiske merknadene overskygger det absolutt viktigste, nemlig at *Elevens språkbruk* er ei kjærkommen bok om et høyst aktuelt tema i en tid der det fra ulike hold etterspørres et bedre klima for debatt og en mindre splittende språkbruk. Jeg kan knapt tenke meg et bedre resultat av sosiolingvistisk forskning enn at den kan brukes til å forebygge og begrense effekten av aggressiv og negativ språkbruk. Anne Birgitta Nilsen viser leseren hvordan det kan gjøres.

Hilde Sollid
Professor

Institutt for språk og kultur
UiT Norges arktiske universitet
hilde.sollid@uit.no